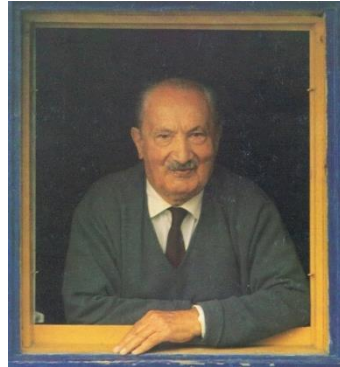

HEIDEGGER EN SPINOZA

Lezing door Jan Flaming

Sommigen beweren dat Martin Heidegger de grootste filosoof van de moderne geschiedenis is. Anderen vinden juist dat Spinoza de grootste filosoof aller tijden is.

Voor Jan Flaming was dit een reden om de denker uit het Zwarte Woud en de lenzenslijper uit Rijnsburg eens naast elkaar te leggen.

Als eerst komt naar voren dat ze allebei iets geheel nieuws hebben uitgedacht; iets wat van tevoren niet bestond. Er was in beide gevallen een unieke denker opgestaan. Hun filosofie is dan ook daarna van grote invloed op de mensheid is geweest en dat is vandaag ten dag nog steeds zo. Maar daarnaast zijn ze heel verschillend. Even een paar verschillen naast elkaar:

Heidegger

Aanvankelijk rooms-katholiek.

Getrouwd.

Affaire en buitenechtelijk kind.

Hoogleraarschappen in Marburg en Freiburg

Koos openlijk voor de NSDAP.

Tijdens zijn leven een omvangrijk oeuvre gepubliceerd.

Spinoza

Aanvankelijk joods, daarna geen toetreding tot enige andere kerk.

Enkeling.

Sober en deugdzaam leven.

Hoogleraarschap Heidelberg door hemzelf geweigerd.

Leefde op de achtergrond. Weinig bekend van zijn privéleven.

Tijdens zijn leven slechts twee boeken gepubliceerd, waarvan een anoniem. De rest werd pas na zijn dood gepubliceerd.

Een overzicht van beider leven.

Heidegger:

26 september 1889, geboren in Messkirch

1917: huwelijk met Elfriede Petri, twee zonen (in 1919 en 1920)

1922-1928: buitengewoon hoogleraar in Marburg, werkt aan *Sein und Zeit*, bouw van de berghut in Todtnauberg, affaire met Hannah Arendt

1927: publicatie *Sein und Zeit*

1928-1945: hoogleraar in Freiburg

21 april 1933 wordt hij gekozen tot rector van de universiteit

1 mei 1933 wordt hij lid van de NSDAP

27 mei 1933 houdt hij zijn rectorale rede 'De zelfbevestiging van de Duitse universiteit', april 1934 trekt hij zich terug.

19 januari 1946: leerverbod

1947: publicatie *Brief über den 'Humanismus'*

in de jaren vijftig en zestig: een reeks van voor-drachten en seminars

hij reist naar Griekenland (in 1962 en 1967)

het 'Spiegel-interview' (in 1966) publicatie van lezingen – onder meer: *Gelassenheit* (in 1959)

26 mei 1976: overlijdt en wordt begraven in Messkirch

2014: publicatie van *Über-legungen II-VI (Schwarze Hefte 1931-1938)*

Spinoza

24 november 1632: geboren op de Houtgracht in Amsterdam

27 juli 1656: verstoting uit de synagoge (cherem) opleiding aan de Latijnse school van Franciscus van der Enden, waar hij in aanraking komt met de filosofie van Descartes.

1661: verhuizing naar Rijnsburg, waar hij lenzen slijpt, correspondeert met diverse hooggeplaatste personen en aan de *Ethica* werkt. Publicatie van het enige onder zijn eigen naam verschenen boek: *Principia Philosophiae Cartesianae*. Daarnaast schrijft hij de *Korte Verhandeling van God, de Mensch en zijn Welstand*, wat een voorstudie is van zijn *Ethica*, maar pas na zijn dood gepubliceerd zal worden.

1663: verhuizing naar Voorburg. Contacten met Christiaan Huygens, die ook zijn lenzen afneemt voor zijn telescopen.

1665: publicatie (anoniem) van het *Theologisch Politiek Traktaat*

Tussen 1669 en 1671: verhuizing naar Den Haag Eerst naar de Stille Veerkade, maar vanaf mei 1672 neemt hij zijn intrek bij de familie Van Spyk op de Paviljoengracht.

20 augustus 1672: moord op de broers De Witt. Spinoza had naar de plaats des onheils willen gaan met een pamflet met de woorden *Ultimo Barbarorum*. Zijn huisbaas houdt hem tegen door hem in zijn kamer op te sluiten.

Voorjaar 1673: Aanbod hoogleraarschap aan de universiteit van Heidelberg.

Spinoza slaat het beleefd af.

B. J. Spinoza

Spinoza Kring Soest

1674: Bezoek aan het Franse leger in Utrecht. De reden daarvoor is niet duidelijk. Was het een geheime missie?

1675: Voltooiing Ethica. Naar Amsterdam om de publicatie te regelen, maar vanwege de vijandige sfeer ziet hij van publicatie af.

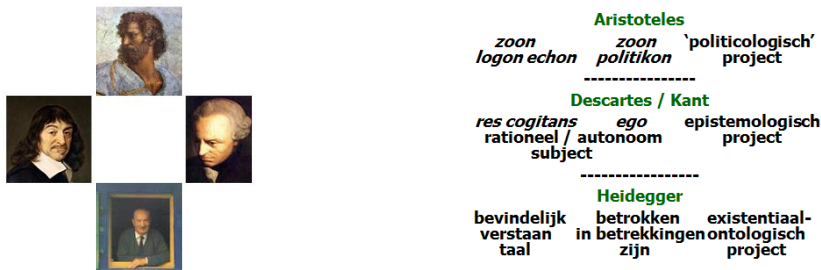
1677: overlijdt op 21 februari aan longtuberculose

In 1678 verschijnt de Opera Posthuma, die de onvoltooide Verhandeling over de verbetering van het verstand, de Korte Verhandeling, de Ethica, de onvoltooide Staatkundige Verhandeling, een Hebreeuwse grammatica en zijn brieven bevat.

Wat is er zo uniek aan Heideggers filosofie?

Heidegger concentreert zich op het "zijn".

Hoe zijn filosofie is ontstaan laat Flameling in twee mooie schema's zien.

In de oudheid moest de filosofie vooral zorgen dat de stadstaat goed werd bestuurd. Het was een publieke zaak. Alles ging ook via het gesproken woord en daarom waren er retorische scholen. Plato en Aristoteles waren met hun respectievelijke Academie en Lyceum meer een soort sekteleiders. Descartes en Kant braken hiermee. Het ego (cogito ergo sum) en het verwerven van kennis stonden nu voorop.

Heidegger brak weer met Descartes en Kant door zich te verdiepen in het menselijk bestaan. Zijn uitgangspunt was:

- contra: onverschilligheid/gebrek aan engagement en gevoel van verantwoordelijkheid "ikke, ikke, de rest kan stikken" als opvatting en leefwijze.
- contra Plato: we moeten een onderscheid maken tussen zijnde en zijn en zijn niet denken als een zijnde maar als in wording zijn.
- contra Descartes: het zijnde dat we telkens zelf zijn, en dat onder andere de zijnsmogelijkheid heeft van het vragen, noemen we *erzijn* [*Dasein*].

Flameling schetst dat in de volgende schema's:

B. J. Spinoza

Spinoza Kring Soest

ERZIJN

erzijn

- telkens het mijne
- *existentie*
- in-de-wereld-zijn

erzijn als in-de-wereld-zijn

- het 'in de wereld'
- het zijnde dat telkens op de wijze van het in-de-wereld-zijn is: *medezijn (Mitsein)*
- het in-zijn als zodanig

- *verstaan* is het existentiële zijn van het eigen kunnen-zijn van het erzijn zelf en heeft op zichzelf de existentiële structuur van *ontwerp*
- erzijn is primair mogelijk-zijn
- het ontwerp van het oereigen kunnen-zijn is overgeleverd aan het factum van de geworpenheid in het er
- bevindelijke verstaanbaarheid van het in-de-wereld-zijn spreekt zich als *rede* uit
- het erzijn heeft *taal* - de mens toont zich als een zijnde dat spreekt

IN DE WERELD

- 'wereld': alle binnenwereldlijk mij tegemoet tredende zijnden die niet als erzijn zijn
- onderscheid:
 - de natuur (bomen, beken, beesten, etc.) als *voorhanden*
 - tuig (werktuig, vliegtuig, vaartuig, etc.) als *terhanden*
- *bezorgen* als de zijnsverhouding van het erzijn tot de wereld
- 'in' betekent wonen bij..., vertrouwd zijn met...

IN-ZIJN

- erzijn is zijn *ontslotenheid*
- *bevindelijkheid, verstaan* en *rede* kenmerken als existentiële de oorspronkelijke ontslotenheid van het in-de-wereld-zijn
- *bevindelijkheid* ontsluit het erzijn in zijn *geworpenheid*, in zijn aangewezenheid op de met z'n zijn telkens al ontsloten wereld en is de zijnswijze waarin het zich voortdurend aan de 'wereld' uitlevert en zich door de wereld laat aanspreken

MEDE-ZIJN

- erzijn is als zijnde naar zijn aard *medezijn*
- het binnenwereldlijke op-zich-zijn van de anderen is *er-mede-zijn*
- *voorzorg* als de zijnsverhouding van het erzijn tot het er-mede-zijn
- twee vormen van *voorzorg*:
 - de *inspringend-beheersende*, die de ander de 'zorg' als het ware uit handen neemt en in het bezorgen diens plaats inneemt, voor de ander inspringt, en
 - de *vooruitspringend-bevrijdende*, die de ander helpt in zijn zorg voor zichzelf en voor zijn zorg vrij te worden

ZIJN

- zorg (bezorgen en voorzorg) als zijn van het erzijn
- zorg opgevat als zichzelf-vooruit-al-in-(de-wereld)-zijn als zijn-bij (het binnenwereldlijk tegemoet tredende zijnde)
- proces- of wordingskarakter van erzijn

Er zijn:

Jij ontwerpt jouw bestaan. Je beseft dat je in de wereld bent en snapt daarmee wat "zijn" inhoudt.. Vergelijk het met een stoel. Die is er wel, maar beseft het niet.

In de wereld:

Je begrijpt de begrippen die er zijn. Je kent de betekenis van een verkeerslicht. Rood is stoppen (al denkt men daar in de grote steden tegenwoordig anders over) en je weet dat je een computermuis over een muismat moet bewegen en dat hij niet werkt als je hem net als de afstandsbediening van je tv in de lucht houdt.

Mede-zijn:

Je bent er om voor elkaar zorgen.

In-zijn:

Verstaan van taal. Verwoorden. Ontwerpen.

Zijn:

Er wezen, er zijn. Wezen en zijn is geen zelfstandig naamwoord maar een werkwoord. Zijn heeft ook met tijd te maken. De toekomst niet laten bepalen door het heden of het verleden.

Synopsis:

B. J. Spinoza

Spinoza Kring Soest

Je bent altijd in betrekking. Bijvoorbeeld tijdens een lezing denk je aan je moeder in het ziekenhuis of komt er bij een bepaalde passage een herinnering aan iets van vroeger bij je op, dat ogenschijnlijk niets met het onderwerp van de lezing te maken heeft.

Flameling vraagt ons om te bedenken hoe we ons op dit moment verhouden tot dit gebeuren, deze lezing. Speelden er tijdens het luisteren andere gedachten door ons hoofd? Riep het associaties op?

De mensen in de zaal denken hier zichtbaar over na.

Daarmee gaat hij over op het zijns-denken.

Hij laat hierbij drie bronnen zien:

Heraclitus

Lao Zi

Meister Eckhart

de houding van		(n)iets		naasteliefde
de mens hangt		(n)iets doen		door ledigen
af van zijn ver-		van zelf		van gemoed
houding tot het				
goddelijke				

filosofie is een oefenpraktijk

B. J. Spinoza

Spinoza Kring Soest

ZIJNSDENKEN

- zijn als gebeuren / toe-eigening (*Ereignis*)
- denken als zijnsverstaan
- zijnsverstaan als
 - wachten
 - los laten
 - zich inlaten met het opene
- laten zijn / gebeuren als (zijns-houding)

- erzijn betekent door zijn geworpen ontwerp zijn
- erzijn betekent ek-sisteren, het staan in de klaarte (*Lichtung*) / waarheid van zijn
- erzijn betekent het betrekken van de wake, d.w.z. zorg voor zijn
- erzijn is niet de heer van het zijnde maar de herder/hoeder van zijn
- erzijn is zijn een gebuur

- denken luistert, zijn toe(be)horende, naar zijn
- denken bouwt aan het huis van zijn
- denken is dichten, het ter sprake brengen van het ongesproken woord van zijn
- taal is het huis van de waarheid van zijn
- taal is het huis van zijn, waarin de mens wonend ek-sisteert, doordat hij de waarheid van zijn, haar hoedend, toe(be)hoort

In de huidige maatschappij vind je ze terug in de **economie** (met gesloten armen, naar jezelf toe) en in de **ethiek** (met open armen, loslaten van het ik, open staan voor de ander).

Flameling beeldt het uit

Zijn = wachten = ook een vorm van denken. Pas reageren als de gebeurtenis er is en niet al van tevoren.

Nog even kort samengevat:

B. J. Spinoza

Spinoza Kring Soest

MARTIN HEIDEGGER

zijnsverstaan zijnsbesef / zijnshouding

wachten	in	vormgeving
loslaten	verbindingen	van bestaan
ontvankelijk	wording	vanuit gevoel
zijn		van verbondenheid

anders dan moderne denkers:

geen	zorg /
'enkeling'	betrokkenheid

Tijdens de pauze wordt daar volop over gediscussieerd

B. J. Spinoza

Spinoza Kring Soest

Wat zijn de belangrijkste verschillen in de filosofie van Heidegger en Spinoza?

Het grote verschil tussen hen beiden is dat Heidegger in tegenstelling tot Spinoza geen politieke filosofie heeft geschreven.

POLITIEKE FILOSOFIE		POLITIEKE FILOSOFIE	
SPINOZA	HEIDEGGER	SPINOZA	HEIDEGGER
<ul style="list-style-type: none">• het is de hoogste wet van de natuur dat ieder ding, voor zover het in zijn vermogen ligt, in zijn toestand tracht te volharden en daarbij alleen rekening houdt met zichzelf• om veilig en op de beste manier te leven, moeten mensen zich echter verenigen tot één geheel en moeten zij zeer krachtig vastleggen en afspreken om alles te regelen op grond van voorschrift van de rede	<ul style="list-style-type: none">• (...)	<ul style="list-style-type: none">• op deze wijze kan een staatsgemeenschap worden gevormd, zonder ook maar enigszins in strijd te komen met het natuurrecht• het recht van een dergelijke gemeenschap wordt democratie genoemd• de democratische staatsvorm is de meest natuurlijke en benadert het meest de vrijheid die de natuur aan een ieder toestaat	<ul style="list-style-type: none">• (...)

POLITIEKE FILOSOFIE	
SPINOZA	HEIDEGGER
<ul style="list-style-type: none">• het doel van de politiek is dus in werkelijkheid de vrijheid• in een vrij staatsbestel wordt het individu toegestaan te denken wat hij wil en te zeggen wat hij denkt	<ul style="list-style-type: none">• (...)

Ook verschillen ze in hun opvatting van de kennisleer.

KENNIS EN/OF VERSTAAN		
• SPINOZA		
waar- nemingen [conceptiones]	-> voor- stelling [idea]	<- aan- doeningen [affectiones]
- conatus als criterium voor adequatio van idea		
- drie soorten van kennis: de verbeelding, de rede en het intuïtieve weten		
• HEIDEGGER		
taal begrippen [logos]	-> verstaan [ethos]	<- gemoed gevoel [pathos]
- verstaan heeft ontwerpkarakter: 'bestaan' wordt bestaan		

B. J. Spinoza

Spinoza Kring Soest

En waar Spinoza het heeft over *conatus* heeft Heidegger het over *zorg*.

CONATUS EN/OF ZORG

SPINOZA

- elk ding tracht, voorzover het van hem afhangt, in zijn bestaan te volharden
- het streven waarmee elk ding in zijn bestaan tracht te volharden is niets anders dan het werkelijk wezen van dit ding zelf

HEIDEGGER

- het zijn van het erzijn als in-de-wereld-zijn is naar zijn aard zorg
- zorg: zichzelf vooruit al in (de wereld) zijn als zijn bij (het binnen-wereldlijk tegemoet tredende zijnde)

Spinoza's filosofie is gebaseerd op de *enkeling*; Heidegger op het *zijn* van de mens.

ENKELING EN/OF ERZIJN

SPINOZA

- het streven om zichzelf te handhaven is de eerste en enige grondslag van de deugd
-
- Spinoza leeft als enkeling
- hij ontwerpt een levenshouding voor een enkeling
- een houding die gekenmerkt wordt door krachtig in het leven staan als uitdrukking van het streven te volharden in het eigen bestaan

HEIDEGGER

- erzijn betekent in-de-wereld-zijn
- erzijn betekent medezijn
-
- Heidegger stelt:
- het zelf kan zichzelf verstaan als (altijd) in betrekkingen
- het zelf kan zijn bestaan vormgeven vanuit een gevoel van betrokkenheid

Waarbij we komen op de kern van beider filosofie:

AMOR INTELLECTUALIS DEI EN/OF ZORG VOOR ZIJN

SPINOZA

- het hoogste streven en de hoogste deugd van de geest is de dingen te begrijpen met de derde soort van kennis (het intuïtieve weten)
- uit de derde soort van kennis spruit de geestelijke liefde tot de natuur (of god) voort
- uit de derde soort van kennis ontspruit de hoogst mogelijke zielsrust

HEIDEGGER

- zijn is te verstaan als gebeuren waar we als erzijn deel uit van maken
- wat er gebeurt wordt mede bepaald door de manier waarop wij ons tot zijn (als gebeuren) verhouden
- de zorg voor zijn (als gebeuren) maken we ons eigen door te wachten, los te laten en ons ontvankelijk te maken

Tot slot krijgen we van Flameling vier vragen voorgeschoteld:

TOT SLOT

- klopt het dat Spinoza en (de vroege) Heidegger het eens zijn dat een begripsmatige analyse van de natuur (of god) / het bestaan vanzelf 'deugen' / zorg als effect zal hebben?
- kunnen de 'conatus' en zorg complementair worden gedacht?
- is de mens een enkeling of in betrekkingen?
- kunnen Spinoza's pleidooi voor de democratie en Heideggers denken met elkaar worden verbonden?

Kunnen we daar na deze lezing nu een antwoord op geven?

Daar heeft men geen eensluidende mening over